

راه‌های استرآباد

و تأثیر آن در تحولات سیاسی، اجتماعی و اقتصادی (از صفویه تا زنده)

تألیف:

دکتر قربان علی زاهدی

۱۴۰۰

بی‌گمان گسترش مرزهای دانش از رسالت‌های مهم جامعه دانشگاهی است و نشر دستاوردهای ارزنده در پیرامون درخت تنومند دانش جایگاه ویژه‌ای دارد.

شورای انتشارات دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان بر این باور است که چاپ آثار استادان و پژوهشگران می‌تواند افزون بر گسترش یافته‌های علوم، بستری فرهنگی برای اسکنافایی اندیشه و خردباوری فراهم کند.

همین‌است با چاپ این کتاب که دویست و یکمین اثر این مجموعه است بتواند همگام با سایر مراکز علمی کشور گامی مؤثر در اعتلای علمی فرهیختگان ایران زمین بردارد.

سرشناسه	زاهدی، قربان علی، ۱۳۴۴-
عنوان و نام پدیدآور	راه‌های استرآباد و تاثیر آن در تحولات سیاسی، اجتماعی و اقتصادی (از صفویه تا زندیه)/تألیف قربان علی زاهدی.
مشخصات نشر	گلستان: دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان، انتشارات، ۱۴۰۰.
مشخصات ظاهری	ص، ۲۴۹ ص.: مصور (بخشی رنگی)، نقشه (بخشی رنگی)، نمونه (بخشی رنگی).
شابک	978-622-6212-43-4
وضعیت فهرست نویسی	فیبا
یادداشت	کتابنامه: ص. [۱۹۳]-۲۰۴.
موضوع	راه‌ها -- ایران -- گرگان -- تاریخ -- قرن ۱۰-۱۲ ق Roads -- Iran -- Gorgan -- History -- 16-18th centuries
موضوع	گرگان -- سیاست و حکومت -- قرن ۱۰-۱۲ ق Gorgan (Iran) -- Politics and government -- 16-18th centuries
	گرگان -- اوضاع اقتصادی -- قرن ۱۰-۱۲ ق Gorgan (Iran) -- Economic conditions -- 16-18th centuries
شناسه افزوده	دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان. انتشارات
رده بندی کنگره	HE۳۶۵
رده بندی دیویی	۳۸۸/۱۰۹۵۵۲۱۳
شماره کتابشناسی ملی	۸۵۶۵۳۱۵
اطلاعات رکورد کتابشناسی	فیبا

دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان

نام کتاب: راه‌های استرآباد

و تاثیر آن در تحولات سیاسی، اجتماعی و اقتصادی (از صفویه تا زندیه)

مولف: دکتر قربان علی زاهدی

ناشر: انتشارات دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی

نوبت چاپ: اول

مشخصات ظاهری: ۲۴۹ ص

سال نشر: ۱۴۰۰

شمارگان: ۵۰۰ نسخه (دیجیتال)

شماره شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۶۲۱۲-۴۳-۴

امور توزیع و فروش: گرگان، میدان بسیج، پردیس جدید، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان
کدپستی: ۴۹۱۸۹-۴۳۴۶۴
تلفن و نمابر: ۰۱۷-۳۲۴۳۷۶۱۳

۵	مقدمه
۱	فصل اول
۱	موقعیت جغرافیایی و پیشینه تاریخی استرآباد
۲	بخش اول: استرآباد از منظر جغرافیایی
۲	موقعیت، حدود و وسعت
۳	جغرافیای طبیعی (فیزیوگرافی)
۵	ویژگی‌های اقلیمی
۷	رودها و رودخانه‌ها
۸	وجه تسمیه و معرفی گرگان
۱۱	وجه تسمیه استرآباد
۱۳	بخش‌ها و آبادی‌های ایالت استرآباد
۱۵	پراکندگی و بافت نژادی و جمعیتی استرآباد
۱۷	ساختار سیاسی و اداری (نحوه اداره ایالت استرآباد)
۱۸	وضعیت درونی استرآباد (بافت قدیم شهر)
۲۱	فصل دوم
۲۱	راه‌های اصلی و فرعی، پل‌ها و کاروانسراهای ایالت استرآباد
۲۱	راه‌های اصلی و فرعی استرآباد
۲۳	جاده شهر استرآباد به قزلق، شاهکوه و شاهرود (راه قزلق)
۲۳	راه قزلق قبل از دوره صفوی
۲۵	راه قزلق در دوره صفوی
۲۸	جاده بندرگز به استرآباد و شاهرود
۳۱	جاده استرآباد به زیارت، چهارباغ، شاهکوه و شاهرود
۳۱	راه منطقه کتول به شاهکوه و شاهرود
۳۲	راه شاد فستد (شادپسند و آزادشهر فعلی)
۳۲	راه منطقه رامیان به شاهرود (جاده اولنگ)
۳۳	جاده فندرسک

۳۳.....	راه معروف کالپوش.....
۳۴.....	جاده شاه عباسی.....
۳۷.....	اهمیت سیاسی، اجتماعی و اقتصادی راههای استرآباد.....
۴۶.....	پل آق قلعه (ثبت تاریخی ۹۱۹).....
۴۷.....	تیپولوژی و معماری پل.....
۴۹.....	سیکاپل.....
۵۰.....	بزیل.....
۵۰.....	پل داش کفری.....
۵۰.....	پل حاجی یکلک.....
۵۱.....	پل حاجی قره.....
۵۱.....	کاروانسراهای بین راهی ایالت استرآباد.....
۵۳.....	کاروانسراهای بین راه استرآباد و قزلق به شاهرود.....
۵۴.....	کاروانسرای قزلق.....
۵۵.....	کاروانسرای رباط سفید.....
۵۶.....	کاروانسرای دیملو.....
۵۶.....	کاروانسراهای درون شهری استرآباد.....
۵۶.....	بقاع متبرکه.....
۵۷.....	فصل سوم
۵۷.....	راه‌ها و تحولات سیاسی استرآباد از دوره صفویه تا پایان زندیه
۵۹.....	اوضاع سیاسی استرآباد در دوره صفویه (۹۰۵-۱۱۴۸) ه.ق.....
۵۹.....	توجه سیاسی شاهان صفوی به ایالت استرآباد.....
۶۰.....	ایالت استرآباد در زمان شاه اسماعیل اول.....
۶۵.....	ایالت استرآباد در زمان شاه طهماسب اول.....
۶۶.....	شورش محمد صالح پتکچی بردارزاده خواجه مظفر پتکچی.....
۶۸.....	قیام آبای ترکمن.....
۷۰.....	استرآباد در زمان شاه اسماعیل دوم و محمدخاندنه.....
۷۰.....	استرآباد در دوره شاه عباس اول.....
۷۲.....	سرکوب سیاهپوشان.....
۷۳.....	ایل گرایلی.....

۷۴.....	بنای قلعه مبارک آباد و عمارت دولتخانه
۷۵.....	اسکان قاجارها در استرآباد
۷۵.....	اشاقه پاش‌ها در رأس قدرت استرآباد
۷۶.....	حوادث دوره امارت فریدون خان در زمان شاه عباس اول
۷۷.....	ایالت استرآباد در زمان شاه صفی اول و عباس دوم
۸۰.....	ایالت استرآباد از جلوس صفی دوم، شاه حسین تا شاه طهماسب دوم
۸۴.....	نقش استرآباد در سپاه صفوی
۸۶.....	اوضاع سیاسی استرآباد در دوره افشاریه (۱۱۴۸-۱۲۱۸ ه.ق.)
۸۷.....	استرآباد در زمان افشاریان
۹۲.....	پناهندگی محمدحسن خان قاجار و ترکمن‌ها (۱۱۳۹ تا ۱۱۷۲ ه.ق.)
۹۴.....	شورش استرآباد
۹۹.....	پناهندگی مجدد محمدحسن خان به دشت ترکمن صحرا
۱۰۵.....	قدرت یابی محمدحسن خان بعد از قتل نادر
۱۱۰.....	اوضاع سیاسی استرآباد در دوره زندیه (۱۱۹۹ تا ۱۲۰۹ ه.ق.)
۱۱۰.....	محاصره استرآباد توسط کریم خان (اولین زور آرمایی قاجار و زند)
۱۱۴.....	افول قدرت و کشته شدن محمدحسن خان
۱۱۷.....	اسارت آقامحمد خان قاجار در شیراز
۱۲۰.....	حسینقلی خان جهان سوز و تجربه حکومت محلی دامغان (۱۱۸۴ تا ۱۱۹۱ ه.ق.)
۱۲۶.....	آقا محمدخان قاجار و کسب قدرت
۱۲۹.....	استمداد آقامحمدخان از ترکمن‌ها در محاصره استرآباد
۱۳۱.....	محاصره شیراز و انقراض زندیه
۱۳۳.....	فصل چهارم
۱۳۳.....	راه‌ها و تحولات اقتصادی استرآباد از دوره صفویه تا پایان زندیه
۱۳۵.....	اوضاع اقتصادی ایران در دوره صفویه
۱۳۶.....	اوضاع اقتصادی استرآباد در دوره صفویه
۱۳۶.....	کشاورزی
۱۴۰.....	دامداری
۱۴۲.....	صنایع دستی
۱۴۵.....	آب و آب‌انبارهای

ایالت استرآباد یکی از مراکز تاریخی و تمدنی ایران بوده است. جنگل‌ها، دریا و طبیعت بخشنده آن موجب شد تا کانون تمدنی در منطقه رشد و توسعه یابد. وجود محیط‌های تاریخی و بناهای متعدد در استرآباد بیانگر یک حیات پرجنب و جوش اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، نظامی در گذشته این دیار است. بدون تردید، وجود راه‌های قدیمی در این ایالت، از جمله عواملی است که در رونق و برقراری ارتباط مردم استرآباد با ملل دیگر نقش کلیدی ایفا کرده است.

شرایط جغرافیایی استرآباد و همجواری آن از یک سو با همسایه شمالی ایران و از سوی دیگر با مناطق داخلی مانند خراسان، سمنان و مازندران و وضعیت آب و هوایی و زمین‌های کشاورزی مناسب این ایالت در طول تاریخ، موجب شد تا در عصر صفوی، حاکمان ایران و منطقه در جهت ساخت و یا مرمت راه‌ها تلاش زیادی کنند. این راه‌ها باعث شد در طی زمان بر وضعیت سیاسی، اجتماعی و اقتصادی استرآباد و همسایگانش تأثیر زیادی گذارد.

با بررسی‌های انجام شده بر روی جاده‌های استرآباد مشخص می‌شود که، راه‌های استرآباد و چگونگی احداث و بکارگیری آن‌ها از طریق نیروهای داخلی و خارجی، بر زندگی، اجتماعی، اقتصادی و

سیاسی مردم منطقه از دوره صفوی تا پایان دوره زندیه تأثیر گذار بوده، و فراز و نشیب‌های زندگی مردم این منطقه را مشخص می‌کند. همچنین به شناسایی تاریخ محلی ایران کمک کرده و نقش ایالت استرآباد در روابط خارجی و تجارت ایران با همسایه شمالی را مشخص می‌نماید.

ایالت استرآباد به دلیل موقعیت حساس جغرافیایی و استراتژیک و حضور ترکمانان و همجواری با ازبکان و روسیه در دوره صفوی، مورد توجه حاکمان ایران قرار داشت و آنان سعی می‌کردند تا با کنترل منطقه استرآباد و صحرای ترکمن، امنیت شمال و شمال شرق کشور را تضمین کنند.

شورش‌ها و تاخت و تاز ترکمانان منطقه استرآباد، از جمله دغدغه‌های سلاطین صفوی بود که شاه عباس اول سعی کرد با اتخاذ سیاست ایجاد راه‌های مواصلاتی و کوچ اجباری بخشی از قاجارهای قراباغ به استرآباد، ترکمانان ناآرام را کنترل نماید. قاجارها از قرن یازدهم هجری ضمن ایجاد دیوار دفاعی در برابر ترکمانان مهاجم، با نزدیک شدن به ترکمانان همجوار به نوعی اتحاد ایلی با آنان دست یافتند. این اتحاد که بیش از همه میان قاجارهای اشاقه باش و یموتها ایجاد شد در نهایت منجر به تأسیس سلسله قاجاریه در ایران شد.

ایجاد راه‌های مناسب و امکان امل قاجار در استرآباد، باعث شد که قاجارها بتدریج نیروهای بومی آن منطقه را به عنوان یکی از بازوی نظامی برای دست یابی به قدرت پذیرفتند و در تعامل نظامی با حکومت‌های قبل از خود از جمله افشاریان و زندیان نقطه قوتی به شمار آیند.

فتحعلی خان قاجار در شرایطی پا به عرصه رقابت‌های ایلی گذاشت که پایه‌های حکومت صفویه با ایجاد سستی در دربار و بعد با ورود افغانها به کشور، به لرزه افتاده بود و مرکز حکومت دیگر قادر به تفویض اوامر خود به مناطق مختلف کشور نبود و اتحاد و یکپارچگی و انسجام جای خود را به عصیان و سرکشی و رقابت‌های قومی داده بود. در چنین شرایطی، فتحعلی خان نیز فرصت را مغتنم شمرد و سعی کرد که در این گیرودار به کمک نیروهای ایلی خود و همچنین نیروهای بومی استرآباد و ترکمن‌های یموت و گوکلان به بسط نفوذ خود بپردازد و خود را به عنوان مدعی قدرت در ایران مطرح و با همراهی طهماسب دوم سعی در بدست آوردن مشروعیت و پایگاه اجتماعی و سپس قبضه کردن کامل قدرت نماید. لیکن با بداقبالی مواجه شد و با ظهور نادرقلی افشار در این عرصه، مسیر تاریخ ایران تغییر پیدا کرد. در این راستا، مردم ایالت استرآباد و تراکمه نیز بدلیل حمایت از فتحعلی خان قاجار لطمات شدیدی از سوی نیروهای افشاریه متحمل شدند. با این وجود ترکمن‌ها بالاخص یموت‌ها همچنان سیاست حمایت از سران قاجار را تغییر ندادند و محمدحسن خان قاجار را در بدترین شرایط مورد پشتیبانی قرار دادند.

با مرگ نادرشاه مجدداً میدان برای مانور قاجارها به کمک نیروهای متحدشان، در صحنه سیاسی و نظامی کشور باز شد. محمدحسن خان (پدر آقا محمدخان) توانست به کمک نیروهای بومی و

ترکمانان، منطقه استرآباد را از محاصره کریم خان زند برهاند و حتی موفق شد سایر رقبا مانند آزادخان افغان را از میان بردارد و سپس به محاصره شیراز بپردازد. لیکن بدلیل این که نتوانست انسجام نیروهای خود را حفظ کند و نیروهای او که ترکیبی از چند قوم مختلف مانند قاجارها و ترکمانان و افغانها بودند، به ظلم و ستم بر مردم مناطق زیردست می پرداختند و محمدحسن خان از این هرج و مرج ایجاد شده توسط نیروهای تحت فرمانش، مخصوصاً در اصفهان و ساری، ضربه جبران ناپذیری خورد و دیگر نتوانست شرایط اقتدار اولیه را دوباره بازابد و سرانجام در سال ۱۱۷۲ه. ق. نبردی سنگین بین لشکریان کریم خان و محمدحسن خان قاجار در منطقه کلباد و نوکنده در گرفت. محمد حسن خان شکست خورد و به سوی استرآباد عقب نشینی کرد. چون راه مازندران به استرآباد بعد از دوران شاه عباس تعمیر نشده بود و گل و لای فراوان داشت، عقب نشینی او به کندی انجام گرفت. عاقبت در رود ملاساق (بین بهشهر و کلباد فعلی) اسب او در نهر فرو رفت و توسط نیروهای متحد زند کشته شد.

آقا محمدخان قاجار همانند اسلاف خویش مورد حمایت نیروهای استرآباد قرار گرفت و به کمک این نیروها گهگاه به بهانه انتقام و خونخواهی پدرش، مناطق مختلف استرآباد را مورد تاخت و تاز قرار می داد. حسینقلی خان قاجار نیز در چندین مرحله از پشتیبانی بومیان استرآباد سود برد، لیکن با دسیسه چینی و سوءاستفاده زندیان از اختلاف های موجود در بین خود قاجارها و میان ترکمان های یموت و گوکلان کشته شد.

دردوران صفوی و به ویژه در دوره شاه عباس اول، پس از تسکین ایل قاجار در استرآباد، ترکمنان را مطیع خود ساخت، تمام شورش های منطقه را سرکوب کرد و به یغیان و شورشیان امان نداد، و به امور استرآباد رسیدگی کرده و امنیت را برقرار کرد، و با ایجاد راه های مناسب شروع به آبادانی و احداث بناهایی در استرآباد کرد.

در دوره شاه عباس اول، به تبع از حکومت مرکزی ایجاد شده و رشد و توسعه صنعت و تجارت در سراسر ایران، در ایالت استرآباد نیز ابنیه های زیادی از جمله پل ها، آب انبارها، کاروانسراها، جاده ها، حمام ها و... ساخته شدند. از معروف ترین پل های این عصر در استرآباد، پل آق قلعه، پل غلامان، پل رومال در منطقه روستای بالا جاده استرآباد سیکاپل، بز پل، داش کفری، پل حاجی یکلک، پل حاجی قره نام برد.

همچنین کاروانسراهایی مانند کاروانسرای فزلق، دیمه لو و رباط سفید در مسیر راه مازندران و استرآباد به شاهکوه و شاهرود نیز احداث گردید که به عنوان مثال می توان از کاروانسرای فزلق نام برد، که یکی از کاروانسراهای مهم در مسیر راه کوهستانی مازندران و استرآباد به بسطام و شاهرود بشمار می رفت، به دلیل اینکه تقریباً در میانه راه استرآباد و بسطام و شاهرود واقع شده و گذرکنندگان از دو سوی می توانستند شب را در آن جا بیتوند کنند حائز اهمیت بود. همچنین کاروانها و مسافران، اعم از

تجاری، نظامی، زیارتی، سیاحتی این محل را نقطه پایان یک روز راه محسوب نموده و امید به اطراق در آن را داشتند. کاروانسراهای داخل شهر استرآباد نیز محلی مناسب برای اقامت کاروان‌ها تجاری، سیاحتی و زائراتی که به قصد زیارت حرم امام رضا (ع) بودند.

آب انبار نوعی مخزن سربوشیده و آب بندی شده و غالباً ساخته شده در پایین تر از سطح زمین بود که به منظور ذخیره آب آشامیدنی برای ایام کم آبی یا پایداری در برابر دشمن در هنگام محاصره شدن و گاه استفاده از آب خنک در تابستان، در شهرها، روستاها، دژها، مسیر راه‌های کاروان رو (در رباط‌ها و کاروان سراها) و در دل کوه‌ها ساخته می‌شدند، که در ایالت استرآباد نیز، در دوره صفوی آب انبارهای زیادی ساخته شد.

اوضاع اجتماعی استرآباد در دوره افشاریه و در روزگار نادرشاه، از آن جایی که دستگاه فرمانروایی نادری یا برای بازپس گرفتن سرزمین‌های از دست رفته ایران و یا برای گسترش بخشیدن به قلمرو فرمانروایی خود پیوسته در حال نبرد بود، نمی توانست برنامه ای بنیادی برای اقتصاد، اوضاع اجتماعی و راه‌های ایران داشته باشد، که بدون تردید در این میان سهم استرآباد نیز بسیار ناچیز بود.

در دوران حکومت نادرشاه در سال ۱۱۵۷ ه.ق مسجد جامع استرآباد به فرمان محمد حسین خان، بیگلر بیگی استرآباد، به وسیله ناظرش حاجی قربان تعمیرات کلی شد. سپس محمد حسین خان سه دانگ از حمام قاضی واقع در بازار نعلبندان را وقف تعمیرات مسجد نمود.

باید دانست که توسعه تجارت و انتقال کاروان‌های تجاری و زیارتی بستگی به چند عامل داشت و مهمترین آن عبارت بود از سرمایه، امنیت و ارتباطات، که در این راستا، راه مازندران و استرآباد به شاهرود (راه قزلق)، در دوره صفوی گسترش یافته و مرمت شده و از رونق بسیاری برخوردار بوده است و یکی از شاخه‌های جاده معروف ابریشم در شمال شرقی ایران بوده که همچون یک شاه‌رگ حیاتی، دو منطقه‌ی مهم و استراتژی شاهرود و استرآباد را به هم پیوند می‌زده است. این راه در طول مسیر خود از آبادی‌ها و جاده‌های سهل و سختی می‌گذشته و از کانال‌های مهم پیوند بین ملت‌ها و مردم گوناگون بوده که ضمن داد و ستد کالاهای تجاری، فرهنگ سرزمین‌های مختلف را نیز در منطقه رواج می‌داده است و بر زندگی سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و مذهبی مردم تأثیر بسزائی داشته است. وجود کاروانسراهای مختلف در اطراف جاده نشان دهنده اهمیت و رونق آن در دوره صفوی است متأسفانه با همه‌ی این اوصاف، کمتر اطلاعاتی از اهمیت این راه در سفرنامه‌ها و کتاب‌های تاریخی موجود است و با وجود ارزش زیاد این راه برای منطقه، منابع چندانی که اهمیت آن را در دوره صفویه آشکار کند در دست نیست و بیشتر می‌توان از سفرنامه‌ها و گزارش‌های موجود در دوره قاجار دریافت که این راه به دلایل زیادی بر سرنوشت صفویان مؤثر بوده است که به برخی اشاره می‌کنیم:

- از نظر فرهنگی و آئینی: برخورد ملت‌ها و اقوام گوناگون بر اثر گذر از این راه، موجب نشر و گسترش فرهنگ و آئین ایرانیان، به ویژه نفوذ معنوی صفویان می‌شده است.
- از نظر استراتژیک و نظامی: این راه دروازه به روسیه، خراسان، افغانستان و هند بوده و همچنین بسیاری از قشون‌کشی‌ها و حمل و نقل آذوقه و مهمات قشون از این راه انجام می‌شده است. از این راه برای سرکوبی شورش‌ها و نافرمانی‌ها نیز استفاده می‌کرده‌اند.
- تجهیز و آمادگی دفاعی: چون این راه به کشورهای همسایه مانند روسیه نیز پیوند داشته، راه مناسبی برای خرید و حمل اسلحه‌هایی چون اراده‌های توپ و تفنگ و سلاح‌های دیگر از این کشورها بوده است.
- بازرگانی و دادوستد و انتقال کالاها: رونق و حیات بندرهای تجاری مهم یعنی آشوراده، بندرگز و بندر گمیش تپه (گمیشان) و بازارهای قدیمی و بزرگ استرآباد یعنی بازار کهنه و بازار نعلبندان به این راه وابسته بوده است. میزان متناهی کالای داخلی و خارجی چون ابریشم، محصولات باغی و حبوبات و محصولات دامی و صنعتی... از این مسیر مبادله و منتقل می‌شده‌اند. رونق و شکوفایی تجارت خارجی بویژه با روسیه و بریتانیا از این راه میسر بوده است. این راه از دیدگاه کشورهای روسیه و بریتانیا و حتی فرانسه و آلمان دارای اهمیت استراتژیک و بازرگانی بوده و توجه آن‌ها را به سوی حکومت صفوی جلب نموده است.
- زیارت و اطلاع رسانی: بسیاری از زوار، جهانگردان و کاروان‌های گردشگری خارجی و داخلی از این مسیر عبور می‌کردند و همچنین چابک‌سواران و پیک‌ها، نامه‌ها و اخبار را از همین مسیر به سراسر کشور به‌ویژه شمال ایران و منطقه خراسان می‌فرستادند.
- کارآفرینی و کسب درآمد: بقا و ماندگاری کاروانسراهای بین راهی، کاروانسراداران و کاروانی‌ها در گروی وجود و تحرک این راه بوده است. بسیاری از افراد از برکت وجود این راه امرار معاش می‌نمودند و بسیاری از محصولات مناطق کنار این راه به کاروانیان فروخته می‌شده است. کاروانیان، کاروانسرا داران، مکاری‌ها، اجاره دهندگان کجاوه و اسب و قاطر و شتر و... کسانی بودند که با بهره‌گیری از این راه به طور طبیعی هوادار حکومت صفوی بودند.
- دیدار بزرگان و تبادل درآمد: کاروانسراهای بین راه محل دیدار سران و تبادل هدایای و باج و خراج‌های بزرگان ایالات بوده است.
- توسعه سرعت بخشیدن به امور و گشودن دروازه‌های پیشرفت جهانی مستلزم داشتن شبکه‌های ارتباطی پیشرفته چون راه است که این راه نیز در این زمینه مناسب بوده است.